

مهندس بازرگان جستجوگر، خلاق و فروتن

- جمعیت دفاع از آزادی و حاکمیت ملت ایران (پس از انقلاب)
- چندین شرکت مهندسی، تولیدی و انتشاراتی

۲- نوآندیشی، نوآوری و ابتکار (خلاقیت)

مهندس بازرگان پیوسته در عرصه‌های گوناگون در پی نوآوری و ابتکار بود که به برخی از موارد به شرح زیر اشاره می‌کنم.

الف- از نظر علمی، بنابر گفته شاگردانش در دانشکده فنی دانشگاه تهران، مهندس بازرگان بر خلاف بسیاری از استادان که سالهای متمادی از یک جزوه ثابت برای تدریس استفاده میکردند، تدریس ترمودینامیک را هر سال به شیوه کاملتری انجام میداد. جالب است بدانیم که رشته تحصیلی و تجربه کاری او در فرانسه مهندسی نساجی بود و ترمودینامیک درس اصلی این رشته به شمار نمیرفت، ولی بازرگان که در سه‌راه به طور عمیق و ریشه‌ای فرا میگرفت، موفق شد که این درس مهم در رشته‌های مهندسی ساختمان و تاسیسات را در سطح دانشگاهی تدریس کند.

ب- در زمینه طراحی و ساخت محصولات صنعتی نیز، بازرگان پیوسته در فکر اختراع و نوآوری بود. مثلاً در شرکت صافیاد، او در آغاز دستگاه زنت (مخفف زمستانی - نیمه تابستانی) را برای گرم کردن هوا در زمستان و خنک کردن نسبی آن در تابستان اختراع کرد. اختراع بعدی او دستگاه زنتکا (مخفف زمستانی - تابستانی کامل) بود که هوا را در تابستان بیشتر از دستگاه زنت خنک میکرد. او در سالهای پایانی عمرش نوع جدیدی از برج خنک کن آب که میتوانست آب را بیش از برجهای دیگر خنک کند ابداع کرد که متأسفانه عمرش برای تکمیل، به ثب رساندن و تولید تجاری آن کفاف نداد.

پ- در عرصه دینداری، دین پژوهی و مبارزه با خرافه پرستی، مهندس بازرگان پس از بررسی و جستجوی علل عقب ماندگی ملل مسلمان دریافت که علت اصلی مهجور ماندن قرآن یعنی مهمترین مرجع فهم درست دین و راهنمای زیست اسلامی است. از این رو، مساله بازگشت به قرآن را مطرح کرد. شاید نخستین کار ابتکاری او، که در زندان برازجان در سال ۱۳۴۰ انجام داد، مطالعه سیر تحول قرآن به لحاظ لفظی و معنایی بود که دستاورد آن به صورت کتاب منتشر شد و زنده یاد دکتر شریعتی اهمیت تالیف آن را همیایه کشف نیروی جاذبه به وسیله نیوتن دانسته بود.

او در تفسیر قرآن نیز روش تفسیر موضوعی را برگزید و درسگفتارهای او در جلسات انجمن اسلامی مهندسين به صورت کتاب منتشر شده است. آخرین ابتکار مهندس بازرگان در این عرصه تفسیر قرآن پا به پای وحی بود که با پایان یافتن عمر پربرکت او این کار ناتمام ماند.

ت- در سپهر سیاست ورزشی نیز، بازرگان به عنوان یک سیاستمدار یا سیاست ورز اخلاق گرا، همواره در تلاش برای یافتن راهکارهایی برای اصلاح و تغییر بنیادین ساختارها و روشها و تحقق «حکمرانی خوب» بود و حتی در سالهای پایانی عمرش نظرات نو و ابتکاری عرضه می‌کرد.

۳- فروتنی

به رغم اندیشه‌های والا و دستاوردهای ارزشمند مهندس بازرگان، که نمونه‌هایی از آنها در بالا گفته شد، او معمولاً در باره نقش اثربخشش در آنها سخن نمیگفت و اصطلاحاً خودنمایی و تبلیغ نمیکرد. او ترجیح میداد که کارها به صورت جمعی انجام یابد و هرگونه موفقیت و دستاورد در عرصه‌های یاد شده به نام نهادهایی که خود او در شکل‌گیری و مدیریت آنها نقش بنیادین داشت ثبت شود.

موافقان و دوستداران شادروان مهندس مهدی بازرگان او را ستارهای در سه سپهر علم، دین و سیاست میدانستند و مخالفان و منتقدانش دست کم به شجاعت، خلوص و صداقتش باور داشتند. پس از درگذشت آن ارادمدرد در سال ۱۳۷۳، گفتارها و نوشتارهای بسیاری در باره دانش، روشنفکری دینی و سیاست ورزی و به بیان دیگر در باره بینش، منش و روش او نشر یافته است. در این نوشتار، میخواهم تنها به چند ویژگی برجسته مهندس بازرگان به شرح زیر اشاره کنم.

۱- جستجوگر

هنگامی که بازرگان در سال ۱۳۰۷ برای تحصیلات عالی به فرانسه اعزام شد و در رشته مهندسی نساجی به تحصیل پرداخت، افزون بر جدیت در فراگیری دانش مهندسی، همانند یک دانش پژوه رشته جامعه‌شناسی به جستجو برای یافتن علل پیشرفت علمی و اجتماعی مردم فرانسه و نیز میزان نفوذ دین در زندگی آنان پرداخت و این کاوش را پس از بازگشت به ایران ادامه داد و نتایج مطالعات و بررسی‌هایش را در کتابها، مقالات و سخنرانیهای پرشمار عرضه کرد. آقای رضاقلی بر این باور است که در هیچ یک از آثار مهندس بازرگان مطلبی خلاف اصول جامعه‌شناسی یافت نمیشود. بازرگان برخی از علل پیشرفت اروپاییان را به شرح زیر بیان کرده است.

الف- نظم و انضباط، قانونگرایی و برنامه‌ریزی دراز مدت
ب- کار جمعی هماهنگ و برهم افزا (سینرژیک) از طریق نهادهای مدنی

پ- عدم دخالت دین در حکومت و برعکس، پس از تجربه تلخ حاکمیت کلیسا در قرون وسطی

از جمله آثار مهندس بازرگان در تبیین موارد بالا را می‌توان کتابهای سازگاری ایرانیان، مقدمه بر ترجمه کتاب روح ملتها (از آندره ژید)، احتیاج روز، مذهب در اروپا و گمراهان برشمرد.

البته، مهندس بازرگان افزون بر تبیین نظری موارد یاد شده، از یک سو خودش عامل به آنها بود و از سوی دیگر برای تحقق آرمانهایش همواره میکوشید و پایهگذار یا مشوق و سهمی در بنیادگذاری انجمنهای اسلامی، شرکتهای مهندسی و انتشاراتی و سازمانهای سیاسی، طبق فهرست زیر بود.

• نهاد متاع (مخفف مکتب تربیتی اجتماعی عملی). این نهاد در دوران خفقان پس از کودتای ننگین آمریکایی-انگلیسی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، که منجر به سقوط دولت ملی دکتر مصدق شد، با همکاری بزرگانی چون دکتر یدالله سحابی، استاد مرتضی مطهری، مهندس عزت الله سحابی، متحدین، دکتر یزدی و ... به صورت غیرعلنی تاسیس شد و تا چندین دهه فعالیت داشت. هدف متاع پرورش افراد مومن و کارآمد و تلاش برای تشکیل نهادهای مدنی سودمند بود. از دستاوردهای این نهاد میتوان به انجمنهای اسلامی دانشجویان، مهندسين، پزشکان و معلمان اشاره کرد.

• نهضت مقاومت ملی، که به ابتکار و دعوت آیت الله سید رضا زنجانی برای مبارزه با دولت نظامی سرلشگر زاهدی و استبداد سلطنتی پایهگذاری شد.

- انجمن اسلامی مهندسين، در سال ۱۳۳۶
- جبهه ملی دوم، در سال ۱۳۳۹
- جمعیت نهضت آزادی ایران، در اردیبهشت سال ۱۳۴۰
- کمیته ایرانی دفاع از آزادی و حقوق بشر در سالهای پیش از انقلاب ۵۷

ابوالفضل بازرگان
رئیس دفتر نخست وزیر
در دولت موقت

- او ترجیح می‌داد که کارها به صورت جمعی انجام یابد
- و هرگونه موفقیت و دستاورد در عرصه‌های یاد شده به نام نهادهایی که خود او در شکل‌گیری و مدیریت آنها نقش بنیادین داشت ثبت شود